JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA BUNGE YA BAJETI

TAARIFA YA KAMATI YA BUNGE YA BAJETI KUHUSU MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO (2021/22-2025/26)

Ofisi ya Bunge.

S.L.P 941

DODOMA

08 Aprili 2021

YALIYOMO

1.0. UTANGULIZI 3

2.0. MAPITIO YA UTEKELEZAJI WA MPANGO WA PILI WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO (2016/17-2020/21) 4

2.1. Mwenendo wa Uchumi jumla. 4

2.2. Utekelezaji wa Sekta zilizopewa Kipaumbele kwenye Mpango wa Pili wa Maendeleo ya Taifa wa Miaka Mitano (2016/17 – 2020/21)..........................6

2.2.1. Sekta ya Miundombinu 6

3.0. MAONI NA USHAURI WA KAMATI YA BAJETI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO (2021/22-2025/26)..12

3.1. Malengo Mahsusi ya Mpango wa Tatu 13

3.2. Matumizi ya Sayansi, Teknolojia na Ubunifu (SATU)............................. 13

3.3. Matumizi ya fursa mbalimbali za ugharamiaji wa Mpango..................... 13

3.4. Kulinda viwanda vinavyozalisha bidhaa zinazoagizwa kutoka nje ya nchi 14

3.5. Ujenzi na Ukarabati wa Miundombinu 14

3.6. Kituo cha pamoja chini ya TIC 14

3.7. Wakandarasi wa Ndani 15

3.8. Usambazaji wa Mpango 15

3.9. Ushindani wa Masoko ya Kikanda na Dunia 16

3.10. Kujenga uchumi Shindani na Viwanda. 17

3.10.1.Nishati ya Umeme.. 17

3.10.2.Mazingira ya Ufanyaji Biashara na Uwekezaji nchini 17

3.10.3.Sekta ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi... 17

3.11. Maendeleo ya Watu.. 20

3.11.1. Sekta ya Elimu 21

3.11.2. Sekta ya Afya... 21

3.11.3. Sekta ya Maji. 21

3.12. Miradi ya Kielelezo (Flagship Projects). 22

3.13. Maeneo Wezeshi ya Maendeleo ya Viwanda (Kilimo, Ardhi, Mifugo na Uvuvi).. 22

3.14. Ugharamiaji wa Mpango... 23

3.14.1. Mchango wa Serikali 23

3.14.2. Sekta Binafsi 23

3.14.3. Utekelezaji wa Miradi kwa Njia ya Ubia (PPP) 24

3.15. Tathmini na Ufuatiliaji.. 24

4.0. KUKUZA USHIRIKI WA SEKTA BINAFSI KWENYE MAENDELEO YA KIUCHUMI...25

5.0. MAONI YA UJUMLA 25

5.1. Uanzishwaji wa Mfuko wa Dharura 25

5.2. Sheria ya Bima ya Afya kwa Wote.. 26

5.3. Kilimo cha Zabibu na Mbaazi... 26

5.4. Zao la Korosho... 26

5.5. Kuhamasisha Matumizi ya Bidhaa za Ndani... 26

5.6. Ujenzi wa Bandari ya Bagamoyo... 27

5.7. Ujenzi wa Bandari Kavu.. 27

6.0. HITIMISHO 27

TAARIFA YA KAMATI YA BUNGE YA BAJETI KUHUSU MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO (2021/22-2025/26)

1.0. UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 113 (5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Juni, 2020 naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Bunge ya Bajeti kuhusu Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (2021/22-2025/26) uliobeba dhima ya *"Kujenga Uchumi Shindani na Viwanda kwa Maendeleo ya Watu".*

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Tatu ni wa mwisho katika utekelezaji wa Dira ya Maendeleo ya Taifa 2025, pia ni wa mwisho katika Mpango Elekezi wa Muda Mrefu (Long-Term Perspective Plan - LTPP) 2011/12 – 2025/26. Utaratibu huu wa kuandaa mipango ya muda wa kati ulilenga kuelekeza upya juhudi za kufikia malengo ya Dira kwa kuweka mkazo katika ukuaji wa uchumi sanjari na kupunguza umaskini na kuchochea maendeleo ya watu.

Mheshimiwa Spika, Mpango huu umelenga kuweka mazingira mahsusi na kuendeleza mafanikio yaliyopatikana tangu Dira ilipozinduliwa ili kufikia malengo ya Dira yaliyokusudiwa. Kwa msingi huo, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano utawezesha nchi kutumia fursa za kijiografia na rasilimali zilizopo nchini kwa ajili ya uzalishaji na ukuaji wa uchumi utakaonufaisha wananchi wengi kuendana na malengo ya Dira ya kuwa na maisha yenye ubora wa juu.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kujumuisha kwa kiasi kikubwa maoni ya Waheshimiwa Wabunge pamoja na Kamati yaliyotolewa katika Mkutano wa Pili wa Bunge la 12 Mwezi Februari, 2021 wakati Serikali ilipowasilisha kwa mara ya kwanza Mapendekezo ya Mpango huu Bungeni kwa ajili ya kujadiliwa na kuuboresha. Hivyo,

taarifa hii inatoa mrejesho kwa Bunge lako tukufu pamoja na kutoa Maoni na Mapendekezo ya Kamati kuhusu utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (2021/22-2025/26) ambao utaenda kutekelezwa kupitia Mpango wa Maendeleo wa Mwaka mmoja mmoja kwa kipindi cha miaka mitano (5).

2.0. MAPITIO YA UTEKELEZAJI WA MPANGO WA PILI WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO (2016/17-2020/21)

2.1. Mwenendo wa Uchumi jumla.

Mheshimiwa Spika, Ukuaji wa pato la Taifa ni mojawapo wa vigezo vya kupima uwezo wa nchi kukua kiuchumi na kuondoa umaskini. Katika kipindi cha miaka 4 (2016-2019) ukuaji wa Pato la Taifa umeendelea kuwa imara, ambapo Pato halisi la Taifa lilikua kwa wastani wa **asilimia 6.9.** Sekta zilizochangia kwa kiasi kikubwa katika ukuaji huu ni pamoja na ukuaji katika sekta ya ujenzi (**asilimia 14.4**), uzalishaji viwandani (**asilimia 8.3**), usafirishaji na uhifadhi wa mizigo (**asilimia 8.2**), shughuli za uchimbaji madini na mawe (**asilimia 8.0**); na habari na mawasiliano (**asilimia 6.2**). Aidha, Ukuaji wa sekta ya kilimo bado upo chini ya **asilimia 4** kwa kipindi chote hicho licha ya kuwa ndio sekta inayoongoza katika kuchangia Pato la Taifa kiasi cha wastani wa **asilimia 27**.

Mheshimiwa Spika, changamoto kubwa iliyopo ni kuona Mpango huu wa Tatu unajumuisha sekta ya kilimo, viwanda na biashara katika ukuaji ambazo zinahusisha idadi kubwa ya watu. Hatua hii itasaidia kuweza kufika na kupita lengo la ukuaji wa uchumi wa zaidi ya **asilimia 8** kama ilivyoainishwa katika malengo ya Mpango wa Pili wa Maendeleo ya Taifa kiwango ambacho kingesaidia kukuza uchumi kupunguza umaskini nchini kwa kasi zaidi.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Mfumuko wa bei umeendelea kuwa kwenye kiwango cha chini na kubaki katika wigo wa tarakimu moja **asilimia 4.4** katika kipindi cha miaka minne 4 (2016-2019) na

hivyo kufikia malengo ya Mpango wa Pili wa Maendeleo wa kiwango cha kutokuzidi **asilimia 5** ya Mfumuko wa Bei. Ni matumaini ya Kamati kuwa katika Mpango huu wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa, Serikali itaendelea kudhibiti mwenendo wa ukuaji wa mfumuko wa bei kwa utekelezaji thabiti wa sera za fedha na kibajeti.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (2016/17-2020/21) umeonyesha ufanisi mkubwa katika kudumisha uhimilivu wa uchumi jumla na hivyo kusaidiaTanzania kuwa miongoni mwa nchi za kipato cha kati cha chini mapema zaidi kabla ya kufikia Dira ya Maendeleo ya Taifa 2025. Hatua hii ilitokana na kuongezeka kwa pato la mtu (GNI) kutoka **shilingi 2,452,406 (sawa na dola za Marekani 1,020)** mwaka 2018 hadi **shilingi 2,577,967** (sawa na **dola za Marekani 1,080**) mwaka 2019, kiasi hicho ni juu ya kiasi kilichowekwa na Benki ya Dunia cha **dola za Marekani 1,036** ili nchi iweze kufikia hadhi ya kipato cha kati cha chini (Lower-middle income status).

Mheshimiwa Spika, kwa kipindi cha miaka minne thamani ya shilingi imeendelea kuimarika dhidi ya sarafu kubwa kutokana na kuimarika kwa urari wa biashara kati yetu na washirika wetu wa kibiashara. Takwimu zinaonyesha kuwa, mwaka 2016/17 kiwango cha kubadilisha dola moja ya Kimarekani ilikuwa ni **Shilingi 2,230.1** na mwishoni mwa mwaka 2019/20 kiwango cha kubadilisha dola moja ya marekani kilikuwa **Shilingi 2,295.5**. Utulivu huu umepelekea uwepo wa fedha za kigeni za kutosha na hivyo kukidhi mahitaji ya kuagiza bidhaa na huduma nje ya nchi kwa kipindi cha **miezi 5.6** (Desemba, 2020). Hivyo, ni matumaini ya Kamati kuwa shabaha na malengo ya Mpango huu wa Tatu yatasaidia kuendelea kuimarisha sarafu ya Tanzania dhidi ya sarafu kubwa.

Mheshimiwa Spika, Deni la Taifa limeendelea kukua na kufikia **shilingi trilioni 59 (Desemba 2020)** ikilinganishwa na **shilingi trilioni**

54.8 kipindi kama hicho mwaka 2019 ikiwa ni sawa na ongezeko la **asilimia 7.6.** Kati ya kiasi hicho deni la ndani lilifikia **shilingi trilioni 16.2** na deni la nje **shilingi trilioni 42.8.** Ongezeko la deni limetokana na Ukopaji kwa ajili ya kugharamia miradi mbalimbali ya maendeleo. Hata hivyo, Kamati inatoa angalizo kwamba mikopo yote ielekezwe katika kukamilisha miradi ya maendeleo hasa ile ya kimkakati iliyoanzishwa ili ikamilike kwa wakati badala ya kuanza miradi mipya. Aidha, katika Mpango huu wa Tatu, Serikali iendelee kufanya tathmini ya Viashiria vyote vya uhimilivu wa deni kuona kama vinaendelea kukidhi chini ya viwango vya ukomo vilivyokubalika kimataifa ili Deni la taifa liendelee kuwa himilivu katika kipindi cha muda mfupi, wa kati na mrefu kwa viashiria vyote muhimu

2.2. Utekelezaji wa Sekta zilizopewa Kipaumbele kwenye Mpango wa Pili wa Maendeleo ya Taifa wa Miaka Mitano (2016/17 – 2020/21)

2.2.1. Sekta ya Miundombinu

a) Barabara

Mheshimiwa Spika, Serikali imepata mafanikio makubwa katika kuboresha miundombinu ya barabara nchini, ambapo katika kipindi cha miaka mitano barabara za lami zenye urefu wa **km 3,537.0** na barabara za mzunguko za kuepusha na kupunguza msongamano wa magari mijini, zenye urefu wa **km 82.6** zimejengwa. Aidha, hadi kufikia Juni 2020, **km 1,298.44** za barabara za lami zilikuwa katika matengenezo na barabara kuu zenye urefu wa **km 300.9** zilikarabatiwa pamoja na madaraja makubwa 12 yalikamilika ujenzi wake. Hii ni hatua kubwa na inastahili pongezi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo ya kuridhisha ni dhahiri bado kuna changamoto kubwa ya barabara nchini hasa kwa kutambua kuwa nchi yetu ina urefu wa mtandao wa barabara (vijijini, wilaya, mikoa na barabara kuu) unaokadiriwa kufikia **km 143,279** na hadi sasa tumeweza kujenga barabara

zetu kwa kiwango cha lami takribani **km 15,000** tu tangu tupate uhuru. Hii ni chini ya **asilimia 10.5** ya mtandao wote wa barabara tulionao. Maeneo mengi bado hayafikiki kwa urahisi hasa kipindi cha masika kutokana na ubovu wa barabara au kutokuwa na barabara kabisa. Ubovu wa barabara umepelekea kuongezeka kwa gharama za maisha katika maeneo hayo inayosababishwa na gharama za usafirishaji kuwa kubwa, na pia wakulima kushindwa kusafirisha mazao yao kwa urahisi.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaishauri Serikali kwa sasa, kuendelea kutoa kipaumbele kwa barabara ambazo zinaunganisha maeneo yenye uzalishaji mkubwa wa mazao ya biashara na chakula. Ukamilishaji wa barabara hizo utawezesha mazao hayo kusafirishwa kwa urahisi, na pia kuvutia wawekezaji kujenga viwanda katika maeneo hayo ambayo kiuhalisia yana malighafi nyingi na hivyo kurahisha uchukuzi wake.

Mheshimiwa Spika, Kwa kufanya hivyo, tutafungua fursa za kiuchumi na biashara haraka zaidi katika maeneo hayo na kuleta matokeo makubwa kwa nchi nzima. Vile vile, Serikali ione umuhimu wa kufanikisha ujenzi wa barabara zinazounganisha nchi yetu na nchi jirani ili kukuza biashara baina yetu na majirani zetu, ambao kwa kiasi kikubwa wanategemea sana bidhaa kutoka kwetu hasa chakula.

b) Reli

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa ujenzi na uboreshaji wa miundombinu ya reli nchini, kwa kuanza ujenzi wa Reli ya Kati kwa kiwango cha kimataifa (Standard Gauge), kukarabati Reli ya Kati yenye kiwango cha Meter Gauge, kukarabati karakana, kununua mabehewa na vifaa vingine. Hatua hizi zimetuwezesha kuendelea kusafirisha mizigo na abiria katika Reli ya Kati (Dar es salaam hadi Mwanza) na Dar

es salaam – Tanga – Kilimanjaro – Arusha na hivyo kuiingizia mapato Serikali.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio haya yaliyopatikana katika uboreshaji wa miundombinu ya reli, Kamati haijaona Serikali ikizungumzia kwa kina Reli ya TAZARA ingawa Kamati ilitoa maoni yake ilipowasilisha taarifa yake kuhusu Mapendekezo ya Mpango huu mwezi Februari, 2021. Reli hii ambayo nayo ni ya kiwango cha kimataifa *(standard gauge)* bado ina umuhimu mkubwa sana wa kiuchumi na inaweza kutumiwa vizuri na nchi za Malawi, Zambia, Msumbiji, na DRC. Hivyo, Kamati ingependa kuishauri tena Serikali mambo yafuatayo: -

i. Serikali ikamilishe haraka mapitio ya Mkataba na Sheria inayosimamia Reli ya TAZARA ili kutatua changamoto zilizopo na kuiwezesha Tanzania kuisimamia na kuiendesha reli hiyo pamoja na miundombinu yake kwa upande wa Tanzania;

ii. Serikali itatue haraka changamoto za kimenejimenti zinazoikabili TAZARA; na

iii. Serikali ione uwezekano wa kuiunganisha Reli ya TAZARA na reli nyingine ili kuwa na mtandao mmoja wa Reli nchi nzima.

c) Usafiri wa Anga

Mheshimiwa Spika, Kamati inapongeza Serikali kwa juhudi zake za kuboresha miundombinu ya usafiri wa anga kwa kukarabati viwanja vya ndege, kujenga viwanja vipya katika maeneo mbalimbali nchini, kununua na kufunga rada nne (4) za kuongozea ndege za kiraia katika Viwanja vya ndege vya JNIA, KIA, Songwe na Mwanza, kuimarisha Shirika la ATCL kwa kununua ndege 8, kuendelea na mchakato wa kununua ndege nyingine 3, ambapo kati ya hizo ndege moja itakuwa ni ndege

ya kubeba mizigo. Maendeleo ya sekta ya anga yataiwezesha nchi yetu kupiga hatua zaidi katika sekta ya utalii pamoja na usafirishaji wa bidhaa zetu hasa zile za kilimo (Matunda, mbogamboga na maua).

Mheshimiwa Spika, Kufuatia changamoto ya kushuka kwa idadi ya watalii wanaokuja nchini, Kamati inaishauri ATCL kuongeza safari zake za ndani ili kujiongezea miruko na hivyo kupunguza hasara kwa kusimamisha ndege. Aidha, ATCL itumie fursa ya kusafirisha mizigo hasa matunda, mbogamboga, maua na samaki kutoka hapa nchini kwenda nchi za nje badala ya kuachia ndege za nchi jirani kutumika.

d) Bandari

Mheshimiwa Spika, Kamati inatambua uwekezaji mkubwa uliofanywa na Serikali katika miundombinu ya bandari nchini. Maboresho makubwa yamefanywa katika Bandari ya Dar es salaam, Mtwara na Tanga, zilizopo Bahari ya Hindi, lakini pia imeboresha bandari zilizopo Ziwa Victoria, Ziwa Tanganyika na Ziwa Nyasa. Baada ya maboresho haya, sasa ni vema Bandari hizi zikapewa vifaa vyote muhimu vitakavyoongeza ufanisi katika utendaji kazi. Vifaa hivyo ni pamoja na *Scanners, Cranes, Rollers* pamoja na kujenga miundombinu ya reli bandarini.

e) Sekta ya Viwanda na Biashara

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuweka mazingira bora yaliyowezesha kuanzisha viwanda nchini. Mafanikio haya lazima yalindwe na kuendelezwa kwa juhudi kubwa. Ili kulinda viwanda vyetu na kulinda mafanikio yaliyopatikana, ni vema Serikali ikaja na mkakati mahsusi wa kulinda viwanda na bidhaa zetu za ndani. Hili linaweza kufanikiwa kwa kupunguza uingizaji wa bidhaa ambazo hazina umuhimu mkubwa na badala yake kuhamasisha bidhaa ambazo zinazalishwa au zinaweza kuzalishwa kiurahisi nchini na kuzuia uingizaji wa bidhaa zisizo na ubora. Hivyo, Kamati inaishauri

Serikali kukamilisha haraka iwezekanavyo mchakato wa kuleta Bungeni Sheria ya Kuwezesha Biashara (Business Facilitation Act) pamoja na Sheria ya Kujilinda Dhidi ya Athari za Biashara (Trade Remedes Act) ili zianze kutumika Julai 1, 2021.

f) Sekta ya Ardhi na Mazingira

Mheshimiwa Spika, Karibu asilimia sabini (70%) ya watu wa Tanzania wanaishi maeneo ya vijijini wakitegemea kilimo na maliasili katika kuendesha maisha yao ya kila siku. Kutokana na utegemezi mkubwa wa shughuli hizi, kumepelekea kuanza kuwa na uharibifu mkubwa wa ardhi na vyanzo vya maji, uharibifu wa misitu (*Deforestation*) na uharibifu wa uoto wa asili. Endapo hakutakuwa na hatua madhubuti ya kulinda mazingira yetu, maisha ya watu hawa karibu asilimia 70 yatakuwa hatarini.

Mheshimiwa Spika, ili kulinda mazingira yetu Kamati inaishauri Serikari yafuatayo;

i. Serikali iwezeshe uwepo wa Mfuko wa Mazingira wenye Vyanzo vya Mapato vya uhakika kwa kufanya mabadiliko ya Sheria iliyoanzisha Mfuko huu;
ii. Serikali iweke mkakati wa kuwepo na programu za upandaji miti nchi nzima kila mwaka; na
iii. Serikali iongeze usimamizi na ulinzi katika vyanzo vya maji na misitu.

g) Maendeleo ya Rasilimali watu na huduma za jamii

i. Afya

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kuipongeza Serikali kwa hatua kubwa ya kuboresha miundombinu ya kutolea huduma za afya nchini kwa kujenga zahanati, vituo vya afya na hospitali nyingi katika maeneo yote nchini, kuongeza idadi ya watoa

huduma za afya pamoja na kuhakikisha upatikanaji wa dawa na vifaa tiba.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio ya kuridhisha yaliyopatikana katika Sekta ya Afya, Kamati ingependa kutoa maoni yafuatayo;

i. Serikali ikamilishe ujenzi wa Maboma ya Zahanati, Vituo vya Afya na Hospitali na kupeleka watumishi, dawa na vifaa tiba vya kutosha;
ii. Serikali itoe fedha inazopaswa kutoa kwa MSD ili Taasisi hii iweze kusambaza dawa na vifaa tiba vya kutosha nchini pamoja na kuiwezesha kusambaza dawa na vifaa tiba katika nchi za SADC kwa lengo la kujiongezea mapato;
iii. Serikali iweke mkakati mahsusi wa kukabiliana na milipuko ya Ugonjwa wa Virusi vya Korona (Covid-19), pamoja na kuendelea kupambana na magonjwa mengine hasa Malaria na Kansa, ambayo yanachangia sana katika idadi ya vifo nchini; na
iv. Serikali iongeze kiwango cha dawa inachonunua kwenye Kiwanda cha *Biotech Products Limited* kwa ajili ya kuua viluwiluwi ambao wanapokomaa hugeuka kuwa mbu wanaoeneza vijidudu vya ugonjwa wa malaria pamoja na magonjwa mengine kama dengue, zika, matende, homa ya manjano (yellow fever), chikungunya na homa ya bonde la ufa (rift valley fever).

ii. Elimu

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio makubwa ambayo Serikali imeyafikia katika kuboresha elimu nchini, wakati umefika kwa nchi yetu kuona umuhimu wa kupitia upya mitaala pamoja na muundo wa elimu (*education structure)* kuweza kufanya maboresho yatakayoweza wahitimu kuwa na ujuzi na maarifa yanayohitajika kwenye soko la ajira, yatakayo wawezesha

kujiajiri au kufanya kazi kwenye sekta muhimu kiuchumi kama viwanda, TEHAMA, sayansi na teknolojia, nishati na madini. Kamati inaishauri Serikali kufanya tathmini hii haraka, ili tunapoanza kutekeleza Mpango wa Tatu wa Maendeleo tuanze tukijielekeza katika mtazamo mpya unaofungamanisha elimu na maendeleo ya viwanda na uchumi shindani.

3.0. MAONI NA USHAURI WA KAMATI YA BAJETI KUHUSU MAPENDEKEZO YA MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO (2021/22-2025/26)

Mheshimiwa Spika, Kamati ya Bajeti imepitia na kuchambua Mpango wa Tatu wa Maendeleo wenye Dhima ya ***"Kujenga Uchumi Shindani na Viwanda kwa Maendeleo ya Watu."*** Maeneo yaliyochambuliwa kwa kina ni misingi ya mpango, matarajio ya ukuaji wa uchumi, viashiria vya sekta mbalimbali na matarajio, miradi ya kimkakati, ugharamiaji wa Mpango, tathmini na ufatiliaji wa Mpango pamoja na vihatarishi vinavyoweza kusababisha malengo ya Mpango yasifikiwe. Aidha, Kamati ilifanya ulinganifu wa matarajio na hali ilivyo sasa ili kuona endapo malengo tuliyojiwekea yanaweza kufikiwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati pia ilipata wasaa wa kujiridhisha endapo Mpango wa Maendeleo wa Tatu umezingatia Dira ya Taifa ya Maendeleo ya 2025, Mpango wa Muda Mrefu wa Maendeleo yaani *Long Term Perspective Plan,* Mipango na mikakati mingine ambayo Serikali imejiwekea pamoja na Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020. Kamati imejiridhisha kwa kiwango kikubwa kwamba mipango mikakati husika imezingatiwa kikamilifu.

Mheshimiwa Spika, katika kuboresha mapendekezo ya Mpango wa Tatu ili kufanikisha azma ya Tanzania kuwa nchi ya uchumi wa kipato cha kati, na sio wa kipato cha kati cha chini, Kamati imependa kuwasilisha uchambuzi wake kwenye maeneo mahsusi yafuatayo:-

3.1. Malengo Mahsusi ya Mpango wa Tatu

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa umeainisha malengo mahsusi ya Mpango ambayo Serikali inatarajia kuyatekeleza. Kamati inaona kuna umuhimu wa malengo haya kwenda sanjari na hatua stahiki zitakazochukuliwa ili kuyafikia. Kama tunavyofahamu, kutajwa na kuorodheshwa kwa malengo haya ni suala moja, na kuanishwa kwa hatua stahiki za utekelezaji ni suala lingine. Ni muhimu hatua stahiki za utekelezaji wa malengo ya mpango zikaainishwa na kutekelezwa ipasavyo.

Mheshimiwa Spika, kati ya malengo tajwa kuna yale ambayo ni mtambuka na yale ambayo ni ya kisekta. Ni rai ya Kamati kuwa, malengo ya kisekta yajulikane na yaonekane katika mipango ya sekta husika na kujua masuala ambayo yanapaswa kutekelezwa. Aidha, ikiwa malengo husika yatahitaji rasilimali fedha basi kuwepo na fungu la kufanikisha hilo.

3.2. Matumizi ya Sayansi, Teknolojia na Ubunifu (SATU)

Mheshimiwa Spika, mafanikio ya Mpango huu na kufikiwa kwa Dira ya Maendeleo iliyokusudiwa kwa kiasi kikubwa kunategemea matumizi ya SATU. Aidha, ni ukweli usipopingika kuwa, katika nyanja hii hasa ya sayansi na teknolojia tupo nyuma kama nchi. Ni maoni ya Kamati kuwa, Serikali ichukue hatua za makusudi katika kuwekeza kwenye matumizi ya sayansi, teknolojia na ubunifu ili kufanikisha utekelezaji wa Mpango.

3.3. Matumizi ya fursa mbalimbali za ugharamiaji wa Mpango

Mheshimiwa Spika, kati ya vyanzo vya ugharamiaji wa Mpango wa Tatu vilivyoainishwa ni pamoja na kutumia hatifungani za Halmashauri. Aidha, Serikali imekuwa na uzito kidogo katika kulitekeleza hili, kwani ni suala ambalo limekuwepo kwenye mipango kwa miaka mingi bila kutekelezwa. Hivyo basi, Kamati inaisisitizia Serikali kuanza kutumia kwa chanzo hiki na ikamilishe kwa haraka uundaji wa sera, sheria na mifumo ili chanzo hiki kianze kutumika.

3.4. Kulinda viwanda vinavyozalisha bidhaa zinazoagizwa kutoka nje ya nchi

Mheshimiwa Spika, pamoja na kwamba Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano umejielekeza katika kuhamasisha viwanda kuzalisha kupitia malighafi za ndani. Serikali ione pia umuhimu wa kuvilinda hasa vile viwanda vinavyozalisha bidhaa kwa kutumia malighafi zinazotoka nje ambazo hazipatikani ndani. Serikali ivisaidie viwanda hivyo kuwa shindani kwa kuhakikisha kuwa mazingira ni wezeshi hasa kwa upande wa kodi zinazotozwa kwenye malighafi hizo. Hatua hii sio tu itawezesha viwanda kuwa shindani lakini pia Serikali itapata kodi stahiki. Lengo likiwa ni kupunguza uagizaji wa bidhaa kutoka nje ya nchi ambazo zinaweza kuzalishwa nchini pamoja na kuongeza uuzaji wa bidhaa shindani nje ya nchi. Kamati inaona kuna umuhimu wa kuhakikisha kuwa viwanda hivi vya ndani vinalindwa na kulelewa.

3.5. Ujenzi na Ukarabati wa Miundombinu

Mheshimiwa Spika, ili nchi iweze kunufaika na fursa ya kijiografia, uwepo wa miundombinu ni suala la msingi la kuzingatiwa. Pamoja na mikakati ya ujenzi na ukarabati ya miundombinu iliyoanishwa kwenye Mpango, Kamati inaisisitizia Serikali kuhakikisha kuwa miuondombinu hiyo inajengwa katika maeneo ya kimkakati ili Taifa linufaike na fursa na nafasi yake kijiografia ya kuzungukwa na kuhudumia soko la nchi sita (6) zisizo na bandari.

3.6. Kituo cha pamoja chini ya TIC

Mheshimiwa Spika, kati ya maboresho yanayoenda kufanyika katika Kituo hiki cha pamoja (One Stop Centre-OSC) chini ya TIC ni kuongeza idadi ya taasisi zinazofanya kazi kwa pamoja kufikia idadi ya taasisi 11. Aidha, pamoja na hatua hii nzuri masuala ya wawekezaji yanaweza yasifanikiwe na Kituo kushindwa kufanya kazi iliyokusudiwa ikiwa kama kutaendelea kutokuwepo kwa wafanya maamuzi wa papo kwa hapo. Hivyo, suala la kuongeza idadi ya taasisi liende sanjari na kupeleka

wataalamu wanaoweza kufanya maamuzi ya bila kurudi au kusubiria maelekezo kutoka makao makuu ambayo ni dhahiri kuwa yatachukua muda.

3.7. Wakandarasi wa Ndani

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa umekiri wakandarasi wa ndani kukosa fursa katika sekta ya ujenzi na hivyo miradi mingi ya ujenzi kutekelezwa na makampuni ya nje. Pamoja na hatua na mikakati mizuri iliyowekwa na Serikali ya kutoa kipaumbele kwa kampuni za ndani na mafunzo, Serikali pia ione umuhimu wa kuyasaidia makampuni haya kifedha kwa sababu nayo ni changamoto kubwa. Kamati inaendelea kuishauri Serikali kuweka mipango mizuri ya kusaidia makampuni ya ndani kuweza kuwa shindani, ikiwa ni pamoja na upatikanaji wa mitaji, utoaji wa vivutio vya kikodi kwenye mitambo inayotumika na vifaa vya ujenzi. Matumizi ya wakandarasi wa ndani badala ya wakandarasi wa nje yatainufaisha nchi kiuchumi kwa kuwezesha fedha kubaki nchini na kuchochea uwekezaji, uzalishaji na kuongeza mzunguko wa fedha.

Mheshimiwa Spika, vilevile Kamati ingependa kuona hatua za haraka zinachukuliwa katika kurasimisha na kuimarisha Mfuko wa Kusaidia Wakandarasi ambao tunaamini utaleta mageuzi makubwa kwa wakandarasi wa ndani katika sekta ya ujenzi.

3.8. Usambazaji wa Mpango

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa unaenda kutekeleza pamoja na masuala mengine maendeleo ya watu wenye vipato na viwango vya maisha tofauti, itakuwa ni busara basi Mpango huu na mipango ile ya mwaka mmoja kuwa na Toleo la Wananchi (publication) ambao ndio walengwa. Hatua hii inalenga kuwaweka wananchi karibu na kujua masuala ambayo Serikali yao pendwa inataka kuwatekelezea lakini vile vile ni nini kinachohitajika kutoka kwao. Hii itakuwa ni hatua kubwa kwa upande wa ushirikishwaji wa wananchi wake ambao wataenda kuunga mkono juhudi za Serikali na hivyo kufikiwa kwa malengo yaliyokusudiwa. Serikali iweke

mazingira bora yatakayowezesha wananchi kuchangia katika kutekeleza baadhi ya miradi katika maeneo yao kwa mfano ujenzi wa madaraja, shule, vituo vya huduma za afya. Aidha, elimu ya mara kwa mara kutolewa na upatikanaji rahisi wa nakala za Toleo hilo ni jambo la muhimu.

3.9. Ushindani wa Masoko ya Kikanda na Dunia

Mheshimiwa Spika, Kilimo nchini kwa asilimia kubwa kinafanywa na watu binafsi ambao ni wananchi wa kawaida na ndio sekta ambayo **asilimia 65** ya watu wanapata kipato. Aidha, Kamati imebaini kwamba suala la utafutaji wa masoko nje ya nchi kwa mazao ya Kilimo halijatambuliwa wala kupewa umuhimu unaostahili katika Mpango.

Mheshimiwa Spika, kama kweli Serikali inania ya kuisaidia sekta hii pamoja na maendeleo ya watu wake, basi ichukue suala la utafutaji wa masoko nje ya nchi kwa manufaa ya watu wake. Serikali iainishe Mkakati wa kutafuta masoko ya mazao ya Kilimo nje ya nchi kwa kuingia mikataba na wanunuzi au nchi, ili ziweze kununua mazao yetu. Aidha, moja ya jukumu la Ofisi zetu za ubalozi nje ya nchi liwe ni kuongeza kasi ya utafutaji wa masoko ya mazao ya Kilimo nje ya nchi.

Mheshimiwa Spika, aidha, pamoja na kuwepo na Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania (TanTrade), Mamlaka hii imekuwa inalalamikiwa kwa kutokuwa msaada kwa wakulima. Mamlaka hii imekuwa ikichukua sampuli za mazao kupeleka kwenye maonesho nje ya nchi bila ya jitihada hizo kuleta matunda. Hivyo, Kamati inaomba suala la kusaidia utafutaji wa masoko nje lipewe kipaumbele kwa sababu litahamasisha kuongezeka kwa shughuli za kilimo. Serikali iweze kusaidiana na balozi zetu katika suala hili na vilevile ione umuhimu wa kuiangalia upya Mamlaka hii na kuisaidia pale inapobidi ili iweze kufanya kazi iliyokusudiwa.

3.10. Kujenga uchumi Shindani na Viwanda.

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi wa viashiria vinavyoweza kutupeleka kuwa na viwanda na uchumi shindani na kubaini changamoto zifuatazo:-

3.10.1. Nishati ya Umeme

Mheshimiwa Spika, Taifa letu linakabiliwa na tatizo kubwa la upatikanaji wa nishati ya umeme ya uhakika. Hivi sasa kiasi cha umeme kinachozalishwa nchini ni **Mw 1,602.3** ambapo matarajio ni kufika **Mw 4,915** ifikapo 2025/26. Ni wazi kwamba lazima juhudi za makusudi zifanyike ili kukamilisha miradi iliyopo na mingine ambayo iko kwenye mchakato ili kufikia azma ya kuwa na uchumi shindani. Juhudi za kuunganisha umeme kupitia mradi wa REA lazima ziende sambamba na uzalishaji wake vinginevyo miundombinu ya usambazaji itakuwepo bila umeme wa uhakika.

3.10.2. Mazingira ya Ufanyaji Biashara na Uwekezaji nchini

Mheshimiwa Spika, Tanzania ni sehemu ya Dunia na hivyo ni wazi kwamba kinachoamriwa Duniani kama kigezo cha kupima Wepesi wa Ufanyaji Biashara na Uwekezaji kinatumiwa na Wawekezaji wote Duniani. Katika Mpango wa Pili, Taifa lilijiwekea lengo la kuwa ndani ya nchi 100 zenye mazingira mazuri ya Uwekezaji na Ufanyaji Biashara, ambapo hadi kufikia mwaka 2020 Taifa letu lilikuwa katika nafasi ya 141 kati ya nchi 190. Aidha, lengo ni kuwa nchi ya 95 ifikapo mwaka 2026. Kamati imejiridhisha kama hakutakuwa na mabadiliko katika utekelezaji wa *Blue Print* ni wazi kwamba lengo hili halitafikiwa. Lazima Serikali ifanye uamuzi thabiti wa kuunganisha Taasisi zote zinazohusiana na masuala ya uwekezaji na ufanyaji biashara na kubadili Sera, Sheria na Kanuni ambazo zimekuwa vikwazo kwa wawekezaji.

3.10.3. Sekta ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi

a) Kilimo cha Mazao

Mheshimiwa Spika, pamoja na kwamba Sekta ya Kilimo inachangia **asilimia 26** ya Pato la Taifa na inatoa ajira kwa Watanzania zaidi ya **asilimia 65**, Sekta hii inakabiliwa na changamoto zifuatazo ambazo hazijapata utatuzi. Moja ni Kilimo kwa kiasi kikubwa ni cha kujikimu, gharama kubwa ya pembejeo za kilimo, kilimo cha kutegemea mvua, upotevu wa mazao baada ya kuvuna *"post-harvest loss",* pamoja na kukosekana kwa masoko ya uhakika ya mazao ya kilimo. Changamoto hizi kwa Mpango wa Kwanza na Pili zilikuwepo na zimeendelea hadi kwenye mapendekeo ya Mpango huu wa Tatu.

Mheshimiwa Spika, Serikali inaweza kufanya yafuatayo ili kukwamua Sekta hii. Kuweka vivutio maalumu kwa viwanda vya uzalishaji wa mbolea na pembejeo mbalimbali za Kilimo, Kuwa na mkakati maalumu wa kujenga maghala na vihenge ili kupunguza upotevu baada ya mavuno, kuongeza kiwango cha uvunaji kwa eka ili kuondoa kilimo cha kujikimu, kuanzisha na kuendeleza skimu za umwagiliaji ili kupunguza utegemezi wa mvua na kutafuta masoko ya uhakika ya ndani na nje ili kuhakisha wakulima wanapata wanachostahili.

Mheshimiwa Spika, Sekta ya Kilimo ndio msingi wa uchumi wa Viwanda kwa sababu ndio sekta zalishi ya malighafi ambazo zinatumika viwandani. Kilimo si tu kina tija katika Uchumi wa Nchi lakini pia kina mchango mkubwa sana katika kuamua hatma ya maisha ya kila siku na maendeleo ya mwananchi mmoja mmoja. Hivyo, bado Kamati inaishauri Serikali kuwekeza zaidi kwenye sekta hii kwa sababu ya umuhimu wake katika uchumi wa viwanda na kuondoa umasikini.

Mhesimiwa Spika, hivi karibuni kumekuwa na mwitikio mkubwa wa wananchi katika kuzalisha mazao hasa mazao ya biashara na matunda. Baada ya miaka michache ijayo kutakuwa na ongezeko kubwa la mazao kama korosho, parachichi, karanga pori (macadamia nuts), michikichi, n.k. Ni vema Serikali ikaanza

mapema kuweka mikakati ya kupata masoko ya mazao haya pamoja na kuhakikisha kunajengwa viwanda vya kuongeza thamani ya mazao haya.

Mheshimiwa Spika, pamoja na maelezo ya hapo juu Kamati inashauri yafuatayo yafanyike katika sekta ya kilimo: -

i. Serikali itatue changamoto ya urasimu ikiwemo uwepo wa Bodi nyingi za Mazao na kupelekea Bodi hizo kuwa mzigo kwa Serikali na kwa wakulima. Serikali ilete Bungeni Muswada wa Sheria ili kufuta baadhi ya Bodi na kuanzisha Taasisi chache zitakazosimamia mazao yote;

ii. Serikali iingie mikataba na nchi nyingine ili waweze kununua baadhi ya mazao yetu yanayozalishwa kwa wingi. Kwa mfano Korosho, mahindi, Mbaazi, Soya, matunda, mboga, nyama, samaki na maua;

iii. Serikali ifanyie ukarabati wa haraka wa machinjio (arbortour) za kisasa zilizopo nchi nzima na kupata ithibati (hati ya ubora) kwa nyama inayozalishwa nchini ili kuwezesha kuuza nyama yetu moja kwa moja katika masoko ya Ulaya, Asia na Uarabuni badala la kutegemea kupitia nchi jirani;

iv. Serikali ikamilishe haraka mchakato na kuanza ujenzi wa Bandari ya Uvuvi pamoja na Viwanda vya samaki; na

v. Serikali iboreshe utaratibu wa Stakabadhi ya Mazao Ghalani na uhusishe mazao yote ya biashara ili kurahisisha mazao hayo kuuzwa katika soko la mazao (TMX).

b) Uvuvi

Mheshimiwa Spika, imekuwa ni kilio cha siku nyingi cha Bunge lako kuhusiana na rasilimali zilizopo Bahari Kuu kutolinufaisha Taifa letu kama ilivyo kwa mataifa mengine. Ikumbukwe kwamba, uliunda Kamati maalumu kushughulikia suala hili na ikatoa mapendekezo ambayo utekelezaji wake

unaenda kwa mwendo isiyoridhisha. Kamati inaishauri Serikali **kwanza** kuharakisha ujenzi wa Bandari ya Uvuvi kama miundombinu muhimu ya kuweza kunufaika na Uvuvi wa Bahari Kuu. **Pili,** kufanya mapitio ya Sheria na Kanuni ambazo ni kikwazo kwa wawekezaji kuja nchini na kufanya uvuvi katika Bahari Kuu. Aidha, Kamati inaishauri Serikali kwenda kupitia upya Taarifa ya Kamati Teule ya Spika kuhusu Uvuvi wa Bahari Kuu ili itekeleze mapendekezo yaliyotolewa kikamilifu.

c) **Mifugo**

Mheshimiwa Spika, Tanzania pamoja na kuwa ni nchi ya Tatu Barani Afrika kwa wingi wa mifugo, ambapo inakadiriwa kuwa na Ng'ombe **milioni 32.2,** Mbuzi **milioni 20** na Kondoo **Milioni 5.5.** Sekta hii inakabiliwa na changamoto za ng'ombe kuwa na uzito wa chini wa wastani wa kg 75 kati ya kiwango kinachokubalika cha kg 135. Aidha, kwa upande wa ngozi ni **asilimia 10** tu ya ngozi inayozalishwa ndio inafaa kwa matumizi ya viwandani. Changamoto nyingine inayoikabili sekta hii ni pamoja miundombinu ya malisho inayosababisha migogoro ya mara kwa mara ya wakulima na wafugaji na ufugaji wa kuhamahama. Vilevile, soko la maziwa yanayozalishwa ndani linakabiliwa na changamoto kubwa hasa za kikodi na kusababisha maziwa yanayozalishwa ndani kuwa ghali kuliko yanayoingizwa kutoka nje ya nchi. Hivyo, Kamati inashauri Serikali kutatua changamoto hizi haraka iwezekanavyo.

3.11. Maendeleo ya Watu

Mheshimiwa Spika, Katika kufungamanisha ukuaji wa uchumi na maendeleo ya watu, Kamati ilijielekeza katika Sekta za Elimu, Afya na Maji.

3.11.1. Sekta ya Elimu

Mheshimiwa Spika, Kamati baada ya uchambuzi wake imegundua Sekta ya Elimu inakabiliwa na changamoto kuu tatu, ambazo ni kukosekana kwa miundombinu muhimu ya kujifunza na kufundishia, mitaala kupitwa na wakati na kuzalisha wataalamu ambao hawakidhi mahitaji ya soko na uhaba wa waalimu katika ngazi zote za Elimu. Changamoto zote hizi, utatuzi wake unahitaji rasilimali fedha na rasilimali watu. Kamati inaishauri Serikali **kwanza** kutatua suala la mitaala ili tuwe na wataalamu wanaokidhi mahitaji ya soko na **pili** ni kuboresha miundombinu ya kujifunza na kufundishia. Pamoja na juhudi nzuri zilizofanywa na Serikali katika sera ya elimumsingi bila ada bado jitihada kubwa zinahitajika ili sera hii ilete tija iliyokusudiwa kama vile upatikanaji wa walimu wa kutosha, kuongeza miundombinu muhimu kama madarasa, matundu ya vyoo na nyumba za walimu.

3.11.2. Sekta ya Afya.

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha miaka mitano 2015/16 hadi mwaka 2020/21, Serikali imeweza kuongeza vituo vya kutolea huduma za Afya kutoka **vituo 7,014** hadi **vituo 8,783** sawa na ongezeko la **vituo 1,669**. Hata hivyo, katika sekta hii bado kuna changamoto ya upatikanaji wa dawa, vifaa tiba na wahudumu wa afya. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali pamoja na kasi nzuri ya ujenzi, iende sambamba na upatikanaji wa vitendea kazi muhimu na wahudumu wa afya ili majengo yatumike kikamilifu.

3.11.3. Sekta ya Maji.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kwamba yawezekana kabisa changamoto ya maji haichukuliwi kwa uzito wake kutokana na takwimu ambazo hazionyeshi uhalisia. Kulingana na takwimu za Serikali upatikanaji wa maji vijijini ni **asilimia 70.1** na mijini ni **asilimia 80.** Takwimu hizi zinaonyesha kwamba

tatizo la maji limeshughulikiwa kwa kiasi kikubwa jambo ambalo ni tofauti na uhalisia. Sababu za msingi zikiwa ni vyanzo kukauka, uharibifu wa miundombinu, miradi kukamilika lakini haitoi maji. Kamati inaishauri Serikali kufanya tathmini ili kutambua ukubwa wa tatizo na kisha kuandaa mkakati maalumu wa kutatua changamoto ya maji ambayo ni kubwa sana.

3.12. Miradi ya Kielelezo (Flagship Projects).

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi wa Miradi ya Kimkakati na kubaini kuwa Miradi ya kielelezo imeongezeka kutoka **miradi 9** iliyokuwa kwenye Mpango wa Pili hadi kufikia **miradi 17** katika Mpango wa Tatu wa Maendeleo. Pia, Kamati imebaini kwamba miradi ya kielelezo iliyokuwa kwenye Mpango wa Kwanza na wa Pili, ambayo bado haijatekelezwa na ina manufaa makubwa, utekelezaji wake umekuwa sio wakuridhisha mathalani mradi wa Mchuchuma na Liganga, Magadi Soda Engaruka na Kurasini Logistic Centre. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali badala ya kuendelea kuongeza miradi ya kielelezo wakati kuna miradi muhimu bado haijakamilishwa, ni vyema kuwa na miradi michache ya kielelezo yenye manufaa makubwa ambayo inaweza kutekelezwa kikamilifu.

3.13. Maeneo Wezeshi ya Maendeleo ya Viwanda (Kilimo, Ardhi, Mifugo na Uvuvi)

Mheshimiwa Spika, uzoefu unaonyesha kuwa nchi nyingi duniani zimepiga hatua za uchumi wa viwanda baada ya kupiga hatua katika mapinduzi ya sekta za kilimo, mifugo na uvuvi ikiwa pamoja na kulinda uzalishaji wa viwanda vya ndani. Kamati inaona ni muhimu Serikali ikasimamia ipasavyo miradi iliyoainishwa kwenye sekta hizi kwa ajili ya upatikanaji wa malighafi za viwanda pamoja na kulinda viwanda vya ndani na hivyo kupata fursa ya kukuza uchumi wetu (Pato la Taifa) na ushindani wa kikanda na kimataifa kupitia sekta husika.

3.14. Ugharamiaji wa Mpango

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Tatu unatarajiwa kutumia jumla ya **shilingi trilioni 114.9** kati ya fedha hizo Serikali itachangia juma ya **shilingi trilioni 74.2** na Sekta Binafsi itachangia jumla ya **shilingi trilioni 40.6.** Uchambuzi wa Kamati umebaini masuala yafuatayo:-

3.14.1. Mchango wa Serikali

Mheshimiwa Spika, Mpango huu katika utekelezaji wake Serikali itatoa **asilimia 64.6** na Sekta Binafsi itachangia **asilimia 35.3** ya rasilimali fedha zinazohitajika. Hivyo ni wazi kwamba mapato yote ya Serikali ya kodi, yasiyo ya kodi na ya Halmashauri yanatarajiwa kukua ili kutimiza lengo hilo. Ili lengo hilo litimie, Kamati inashauri Serikali kutekeleza yafuatayo. **Kwanza**, kurahisisha uendeshaji wa biashara na utozaji wa kodi ili kuvutia sekta isiyo rasmi kuwa rasmi. **Pili**, kuwekeza zaidi kwenye Mashirika ya Umma ambayo yanaweza kuleta faida ndani ya muda mfupi, mfano Shirika la TTCL. **Tatu** ni kuhakikisha Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) inafanya kazi kwa weledi na ufanisi ili kuendeleza biashara na si kuua au kuziua ukuaji wa biashara kwa kutoza kodi kandamizi na kupanua wigo wa ukusanyaji. Endapo haya hayatafanyika itakuwa ni vigumu kufikia lengo hilo.

3.14.2. Sekta Binafsi

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa Mpango wa Pili Sekta Binafsi ilitarajiwa kuchangia jumla ya **Shilingi bilioni 48**. Hadi kufikia mwaka 2020, Sekta Binafsi ilikuwa imechangia takribani **shilingi bilioni 32.6**. Hatua hii inaonyesha kwamba endapo Sekta Binafsi ikishirikishwa kikamilifu ina uwezo mkubwa wa kuchangia kikamilifu katika utekelezaji wa Mpango wa Tatu. Changamoto kubwa inayoikabili Sekta Binafsi ni kutoaminiana na Serikali kwa sababu kumekuwa na maamuzi ambayo hayatabiliki juu ya uwekezaji wao na hivyo kusababisha uwekezaji mdogo. Kamati inaishauri Serikali kuimarisha uwezo

wa kusimamia mikataba ili sekta binafsi iweze kutabiri maamuzi ya Serikali na kuwekeza kikamilifu.

3.14.3. Utekelezaji wa Miradi kwa Njia ya Ubia (PPP)

Mheshimiwa Spika, ni zaidi ya miaka 10 sasa tangu tuwe na Sheria ya Ubia baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi (PPP). Pamoja na kufanya mabadiliko mbalimbali katika Sheria hiyo bado hatujaweza kuvutia na kutekeleza miradi kwa njia hii**.** Utekelezaji wa miradi kwa njia ya ubia ni njia mojawapo ya kupunguza ugharamiaji wa miradi kwa Bajeti ya Serikali. Changamoto iliyopo ni utayari wa Serikali na watendaji wake katika kutumia na kutekeleza miradi ya maendeleo kwa ubia. Watendaji wengi wana mtazamo wa kutekeleza kwa kutumia Bajeti ya Serikali na hivyo kutokuwekeza nguvu kwenye kuandika maandiko ya miradi ambayo inaweza kutekelezwa kwa njia ya ubia. Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha mtazamo huu usio na tija unabadilishwa kwa lengo la kuwezesha utekelezaji wa miradi kwa ubia.

3.15. Tathmini na Ufuatiliaji

Mheshimiwa Spika, moja ya changamoto kubwa ambayo Kamati imebaini, pamoja na uwepo wa Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini katika Mpango wa Pili na sasa huu wa Tatu, ni kukosekana kwa Sera na Sheria ya Tathmini na Ufuatiliaji wa Mpango. Mfano unaonekana katika utekelezaji wa Mpango wa Pili, ambapo Serikali ilitakiwa kufanya tathmini ya utekelezaji wa Mpango kila mwaka, baada ya miaka miwili na miaka minne ili itumike kupanga Mpango wa Tatu. Kamati inaishauri Serikali kuleta Sera na Sheria ya Tathmini na Ufuatiliaji ili kubainisha majukumu ya kila mdau katika kufuatilia na kufanya tathmini ya utekelezaji wa Mpango. Aidha, lisipofanyika hili tutarajie kuona utakelezaji hafifu wa Mpango huu wa Tatu tutakaoupitisha.

4.0. KUKUZA USHIRIKI WA SEKTA BINAFSI KWENYE MAENDELEO YA KIUCHUMI

Mheshimiwa Spika, Mpango wa Tatu umetambua sekta binafsi kama nguzo muhimu katika kufikia azma ya kujenga uchumi shindani na wa viwanda kwa maendeleo ya watu. Mpango umetoa uzito wa kipekee kwa sekta binafsi ambapo Serikali imefanya uchambuzi wa kina wa changamoto na vikwanzo vinavyoikabili sekta binafsi pamoja na kuweka mikakati ya kuboresha sekta hii na kuoanisha ushiriki wake katika utekelezaji wa Mpango wa Tatu.

Mheshimiwa Spika, ni matumaini ya Kamati kuwa Serikali itaenda kutatua na kuzifanyia kazi changamoto hizo kama Mpango wa Tatu ulivyoziainisha. Kushindwa kutekeleza hili, itakuwa ni kufeli kwa utekelezaji wa Mpango wa Tatu na hivyo kutofikiwa kwa Dira ya Taifa ya Maendeleo ya 2025. Aidha, muda sasa ufike wa Baraza la Taifa la Biashara (TNBC) kufanya kazi iliyoianzisha katika ngazi zote ili kuweza kushughulikia masuala ya sekta binafsi. Vilevile, asasi mwamvuli zinashauriwa kusimamia vema taasisi inazoziwakilisha na kuwa na msimamo mmoja na kuwa na ushirikiano.

5.0. MAONI YA UJUMLA

5.1. Uanzishwaji wa Mfuko wa Dharura

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kifungu cha 35 cha Sheria ya Bajeti kinataka Serikali kuanzisha Mfuko wa Dharura yaani *"contingency fund".* Pamoja na uwepo wa takwa hilo kisheria, bado Serikali haijaanzisha Mfuko huo na badala yake imekuwa ikitenga fedha za dharura kupitia **Fungu 21 - Hazina**. Uwepo wa Mfuko huu utasaidia Serikali katika kutekeleza Mpango wake wa mwaka mmoja na mitano kwa sababu pindi yatakapokuwa yanatokea majanga au matukio ambayo hayakukusudiwa Mfuko huu utatumika kikamilifu tofauti na ilivyo hivi sasa.

5.2. Sheria ya Bima ya Afya kwa Wote

Mheshimiwa Spika, Serikali imefanya jitihada kubwa sana kuboresha huduma za Afya nchini jambo ambalo ni la kupongeza sana. Hata hivyo, changamoto kubwa iliyoko mbele yetu ni namna gani wananchi wanapata huduma hizo kwa bei nafuu, kwa ubora na kwa haraka. Suluhisho la jambo hili ni kuwa na Sheria ya Bima kwa wote *"Universal Coverage Health Insurance"*. Ni wakati muafaka sasa kwa Serikali kuleta Muswada wa Sheria hiyo mbele ya Bunge lako tukufu ili iendane sambamba na utekelezaji wa Mpango huu wa Tatu kwa sababu hivi sasa ni **asilimia 20** tu ya watanzania wako kwenye Mifuko ya Bima.

5.3. Kilimo cha Zabibu na Mbaazi

Mheshimiwa Spika, Serikali iongeze katika Mapendekezo ya Mpango wa Tatu, Mradi wa kuboresha zao la Zabibu na mnyororo wa thamani (*Value Chain*) yake. Aidha, kilimo cha mbaazi nacho kihamasishwe hasa ukizingatia uwepo wa uhitaji wa zao hili katika soko la dunia.

5.4. Zao la Korosho

Mheshimiwa Spika, pamoja na kuipongeza Serikali kwa kutambua faida kubwa inayoweza kupatikana na mazao yatokanayo na Korosho (Cashew nuts products and by products), ni vema Serikali ikaweka katika Mpango wake wa Tatu wa Miaka Mitano unaokuja mikakati ya moja kwa moja itakayowezesha zao la korosho kuongezewa thamani na kutumia mazao yake katika kutengeneza bidhaa nyingine ili kuwaongezea kipato wakulima na Taifa kwa ujumla.

5.5. Kuhamasisha Matumizi ya Bidhaa za Ndani

Mheshimiwa Spika, Serikali itoe Waraka utakaozitaka Ofisi na Taasisi za Umma kutumia bidhaa zinazozalishwa nchini kabla ya kutumia bidhaa za nje. Kwa mfano Taasisi zetu za Polisi, Jeshi la Wananchi, Idara ya Uhamiaji, Magereza kutumia bidhaa za ngozi (viatu, mikanda, mabegi n.k) vinazozalishwa katika kiwanda cha ngozi cha Karanga, kinachomilikiwa na Magereza.

5.6. Ujenzi wa Bandari ya Bagamoyo

Mheshimiwa Spika, pamoja na kutambua dhamira nzuri ya Serikali ya kuhakikisha tunapata manufaa makubwa kwenye uwekezaji katika Bandari zetu, Bandari ya Bagamoyo kwa muktadha huu, ni vema Serikali ikaongeza kasi ya mazungumzo na wawekezaji ili Bandari hii ianze kujengwa kwani manufaa yake ni makubwa kwa uchumi wa Taifa letu.

5.7. Ujenzi wa Bandari Kavu

Mheshimiwa Spika, Serikali ione uwezekano wa kujenga Bandari kavu katika Mikoa ya Mbeya, Kigoma, Mwanza na Shinyanga (Isaka) ili mizigo ya nchi jirani (On Transit Cargo) itakayosafirisha na Reli zetu ipokelewe na kupakiwa huko badala ya kuwalazimu kuja Dar es salaam.

6.0. HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, napenda kukushukuru kwa kunipa fursa hii ili niweze kuwasilisha Taarifa hii mbele ya Bunge lako Tukufu. Pia napenda kumshukuru Mhe. Tulia Ackson, Mb, Naibu Spika kwa miongozo ambayo kwa pamoja mmekuwa mkitupatia. Vilevile napenda kumshukuru Ndg. Stephen Kagaigai na timu yake kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu. Aidha, kipekee napenda kumshukuru, Mhe. Dkt. Mwigulu Lameck Nchemba, Mb, Waziri wa Fedha na Mipango na Mhe. Mhandisi Hamad Yussuf Masauni, Mb, Naibu Waziri wa Fedha na Mipango kwa ushirikiano wao kwa Kamati. Nawashukuru Katibu Mkuu Fedha na Manaibu Katibu Wakuu wa Wizara na wataalamu wote ambao walishirikiana na Kamati katika hatua zote za kujadili Mapendekezo ya Mpango huu.

Mheshimiwa Spika, kipekee kabisa naomba kuishukuru Sekretarieti ya Kamati ikiongozwa na Mkurugenzi Michael Kadebe, Mkurugenzi Msaidizi Mathew Kileo, Makatibu wa Kamati Godfrey Godwin, Emmanuel Rhobi, Lilian Masabala, Maombi Kakozi na Wilfred Akasi pamoja na Msaidizi wa Kamati Editruda Kilapilo kwa miongozo yao na ushauri wa kiutalaam hadi kukamilika kwa taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, napenda kuwashukuru Wajumbe wa Kamati hii kwa umakini wao katika kujadili na kutoa mapendekezo mbalimbali. Naomba kuwatambua Wajumbe hao kama ifuatavyo;

1.	Mhe. Sillo Daniel Baran, Mb	Mwenyekiti
2.	Mhe. Omari Mohamed Kigua, Mb	M/Mwenyekiti
3.	Mhe. Ali Hassan Omar King, Mb	Mjumbe
4.	Mhe. Issa Jumanne Mtemvu, Mb	Mjumbe
5.	Mhe. Oran Manase Njeza, Mb	Mjumbe
6.	Mhe. Josephat Sinkamba Kandege, Mb	Mjumbe
7.	Mhe. Leah Jeremiah Komanya, Mb	Mjumbe
8.	Mhe. Joseph George Kakunda, Mb	Mjumbe
9.	Mhe. Shally Josepha Raymond, Mb	Mjumbe
10.	Mhe. Subira Khamis Mgalu, Mb	Mjumbe
11.	Mhe. Esther Nicholas Matiko, Mb	Mjumbe
12.	Mhe. Jonas William Mbunda, Mb	Mjumbe
13.	Mhe. Luhaga Joelson Mpina, Mb	Mjumbe
14.	Mhe. Mariam Madalu Nyoka, Mb	Mjumbe
15.	Mhe. Juma Hamad Omar, Mb	Mjumbe
16.	Mhe. Kwagilwa Reuben Nhamanilo, Mb	Mjumbe
17.	Mhe. Tarimba Gulam Abbas, Mb	Mjumbe
18.	Mhe. Amina Iddi Mabrouk, Mb	Mjumbe
19.	Mhe. Riziki Said Lulida, Mb	Mjumbe
20.	Mhe. Halima James Mdee, Mb	Mjumbe
21.	Mhe. Zaytun Seif Swai, Mb	Mjumbe
22.	Mhe. Mrisho Mashaka Gambo, Mb	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha, na naunga mkono hoja**.**

Sillo Daniel Baran (Mb)

MWENYEKITI

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA BAJETI

08 Aprili, 2021